

Європейські цінності, що засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи

УДК 327 (73)+316.42

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор політичних наук,
професор, Дипломатична
академія України при МЗС

Марія ВАСИЛЬЄВА,
кандидат політичних наук,
Дипломатична академія
України при МЗС

У чому полягають Європейські цінності? Відповідь доволі важко знайти та й однозначності у цьому питанні немає. З певною обережністю про європейські цінності можна говорити, відштовхуючись від заявлених положень, що зазначені в Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, прийнятій 7 грудня 2000 р. (м. Ніцца). І першу позицію серед них посідає людська ГІДНІСТЬ, точніше – повага гідності. Іншими зазначені: свобода, демократія, рівність, правова держава,

солідарність, а також дотримання прав людини.

Основоположні принципи – цінності є єдиним комплексом та являють собою правовий статус особистості. У документі особливо підкреслюється, що ці принципи засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи (п. 2 Хартії). Відповідно названі розділи Європейської Хартії. Так, Розділ I «Гідність» (статті 1-5), крім, власне, права на людську гідність, закріплює права та гарантії, що забезпечують гідне існування люд-

Summary

Chekalenko Lyudmyla, Vasylieva Marija / Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine / The European values.

This article is about the influent system of axiological base of the European values. The authors propose to analyze Ukrainian European values and their roots as the original model of existence of Ukraine

Key words: European values, axiological roots, Charter of Fundamental Rights of the European Union, policy of European countries.

ської особистості в суспільстві: право на життя, заборона торгівлі, рабства тощо. Стаття 3 закріплює «Право на особисту недоторканність». У Розділі II «Свободи» (статті 6-19) зосереджено увагу на фундаментальних громадянських і політичних свободах, закріплених у європейській конвенції з прав людини – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 р. та Протоколом № 14 від 13 травня 2004 р.). Розділ III «Рівність» (статті 20-26) містить норми, спрямовані на забезпечення рівності перед законом, недискримінації, культурного, релігійного та лінгвістичного різноманіття, рівності жінок і чоловіків, прав дітей та людей похилого віку, а також осіб із фізичними вадами. Розділ IV «Солідарність» (статті 27-38) містить певні трудові права та деякі положення Європейської соціальної хартії Ради Європи, що прийнята 3 травня 1996 р. (м. Страсбург), яка вже стала частиною права ЄС.

Положення про соціаль-

ні права та принципи міститимуть застереження про те, що вони реалізуються «на умовах, закріплених правом Союзу та національними законодавствами та національною практикою».

Головною ідеєю Хартії є те, що людську особистість Європейський Союз вважає центральною у своїй діяльності, надає їй «громадянство Союзу та створює простір свободи, безпеки та правосуддя»¹.

Однак, на адресу такого поділу цінностей лунають і критичні зауваження. Так, американська дослідниця С. Гервас переконана, що, «бажаючи примирити цінності з часто суперечливими кінцевими цілями, діалектичному зусиллю «гуманістичного синтезу» європейського проекту бракує, головним чином, ясності й простоти, однорідного й оригінального викладу»².

Сучасні уявлення про європейські цінності, що, теоретично, мають бути близькими загальнолюдським, в основі своїй мало змінилися порівняно з попередніми періодами

¹ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

² С.Гервас. Європейські цінності: між ідеалом, дискурсом і реальністю. – <http://rethinkingdemocracy.org.ua/themes/Ghervas.html>

історії існування людства. Різняться умови, за якими ці цінності повинні бути впроваджені в життя, трансформувалася сама система міжнародних відносин, у якій вирують глобалізаційні явища і випереджають регіональне реформування.

Аксіологічні засади, за якими в разі класичного сценарію має вибудовуватися державний механізм, були сформульовані з прадавніх часів давньогрецькими мислителями і реалізовані у давньогрецьких містах-полісах. Оскільки людські спільноти творять держави і продержавні утворення, які за своїми характеристиками наближаються до «апарату насильства», то і намагаються власні цінності привнести в управлінську систему. Таким чином, піддається зсувам і класичний набір аксіологічних цінностей державотворення, а отже, і трактувань суверенітету, який вже не виступає захисним механізмом від зовнішнього втручання.

Деякі зі світових лідерів і сьогодні беруть на себе сміливість нав'язувати уявлення про відповідні цінності іншим народам і країнам. І власні уявлення про схеми буття впроваджують на практиці,

роблячи світ за своїм сценарієм і на своє переконання «більш демократичним». Однак, як показала практика міжнародного життя, більшість спроб реалізації демократії в інших країнах, а фактично нав'язування західної моделі державності, управління та цінностей, були невдалими, що призвело до появи нових недієздатних держав і підштовхнуло низку інших до такого непривабливого статусу. Доволі часто після подібних втручань конфлікти, протистояння та **громадянські** війни розгорталися з подвійною силою і призводили до більш трагічних наслідків. Так, політолог і економіст, колишній радник МВФ П. Кольєр, проаналізувавши всі подібні конфлікти після 1991 року, дійшов висновку, що близько 50% міжнародних інтервенцій завершилися тим, що протягом наступних десятиріч у проблемному регіоні починається новий етап громадянської війни³.

Водночас, незважаючи на глибокі перемини всієї системи міжнародного існування, основними

³ Paul Collier *The Bottom Billion*, Oxford UP]. – Режим доступу: <http://www.golos-ameryki.ru/content/a-33-2007-07-03-voa4/653322.html>.

елементами відносин поки що залишаються суверенні держави, які повинні здійснювати на своїй території всю повноту законодавчої, судової та виконавчої влади. За визначенням аналітиків, дії міжнародного права традиційно зупинялися на кордонах суверенної держави, у межах якої все підпорядковувалося її юрисдикції. З вищого принципу суверенітету слідував і принцип невтручання як зобов'язання інших суб'єктів не втягуватися у внутрішні справи держави без згоди останньої. Разом з тим, природа міжнародних відносин виправдовує легітимність застосування сили, спричиняє до трансформації суверенітету. На порядок денний вийшла доктрина про право світової спільноти на втручання у внутрішні справи держави не лише для підтримання міжнародного миру, а й з гуманітарних міркувань – так зване гуманітарне втручання.

За світовою шкалою дієздатності Україна має доволі непогані показники. Так, за дослідженнями журналу *Foreign Policy*

Magazine, із 177 країн, де провадився моніторинг, у третині (60 держав) – спостерігається повний або частковий занепад державної влади. За цим показником перед ведуть: Сомалі, Зімбабве, Судан (з 4 млн. біженців), Чад, Конго (де з 1998 р. загинуло 5,4 млн. людей), Ірак та Афганістан. До «провальних» країн наближаються з частковою або повною кризою державної влади: Камерун, Ємен, Ефіопія, Еритрея, Гвінея та Гвінея Бісау. У цілому населення таких країн сягає 2 млрд. осіб. Більшість із них розташовані в Африці. Найгірші економічні показники мають 10 країн: на них припадає 10% світового населення і лише 1% світової торгівлі.

Серед пострадянських країн у «помаранчевій» категорії неспроможності опинилися: Росія (83 місце), Білорусь (85), Молдова (73), Туркменістан (81), Азербайджан (68). Дещо краща ситуація у Вірменії (102), Казахстані (107) та Україні (113). У критичній червоній зоні опинилися: Узбекистан (39 місце), Киргизія (41), Таджикистан

тан (46) та Грузія (51). Найвищу позитивну позицію – 177 – у цьому рейтингу обіймає Фінляндія.

Спроби визначення й оцінювання кількісних індикаторів та їхнього поєднання із занепадом держав корисні тим, що дають загальне уявлення про глибинні фактори слабкості країн, однак не відповідають на запитання: чому деякі слабкі держави інколи перетворюються на країни у стані занепаду або неспроможні країни? Не дають вони й інструментарію для прогнозування. Беззаперечно, певні умови загалом підсилюють ризик руйнування держави – такі, як бідність, недостатній рівень освіти та розвитку інфраструктури, а можливо, також наявність між-етнічних і релігійних конфліктів. Однак, низка країн з такими умовами не прямують до занепаду. Водночас, держави можуть існувати й у стані занепаду або навіть ставати слабкішими, але це не призводить до краху чи спалаху насильства. І нарешті, існують також пускові фактори занепаду держави. Зовнішнє втручання часто і є таким фактором, і його вкрай недостатньо враховують у дослідженнях згаданої тематики. Іншими факто-

рами можуть бути потужні економічні шоків явища, природні катаклізми, серйозні політичні кризи або вкрай невдалі рішення політичних лідерів.

У таких умовах реалізація безпекових завдань України, як і більшості держав, що розвиваються, залежить не лише від внутрішнього стану та здатності пристосуватися до оновленої системи міжнародних відносин, а й від спроможності гарантів міжнародного миру забезпечити стабільність і партнерство всіх держав світу незалежно від їхнього рівня розвитку та військового потенціалу. У зв'язку із зазначеним, для захисту власних цінностей і протистояння загрозам, необхідно шукати інші важелі, якими нам уявляються зовнішньопо-

літичні механізми захисту. І найбільш надійним з них може розглядатися поглиблення економічної складової взаємовідносин України з Європейським Союзом, а також взаємне культурне проникнення, що означає спільне плекання і захист європейських цінностей. Чому звертаємося саме до ціннісної та економічної складової міжнародних відносин, а не політичної, наприклад, або військової? Відповідь на таке запитання знаходиться на поверхні: тому що так чи інакше всі виклики та загрози обіймає поняття загальної безпеки держави, людини, суспільства. На наше глибоке переконання, саме економічні важелі як підмурок для взаємодії, а також духовне надбання, що збагачує одне одного, як верхівка європейських ціннісних постулатів є майбутніми опорами розвитку світу, в якому існують і Україна, і ЄС, і Європа в цілому. Тобто – усі Ми. Тому такими, що мають попит і на усіх владних рівнях активно підтримуються, є ідеї поглибленої економічної взаємодії України з ЄС (перший етап – Угода про асоціацію). Тому ми говоримо про плекання

українських європейських цінностей, які не лише відповідають європейським уявленням, а навіть виходять за їхні межі своєю толерантністю, терпимістю та співчуттям...

Ураховуючи фактор європейського вибору, Україні необхідно поєднувати існуючий білатеральний характер інституційних контактів з окремими сусідами з розвитком національної стратегії. Виходячи з цих міркувань, важливо об'єднати зусилля політичної еліти, дипломатів, експертів для реалізації вектора **Україна – країни-сусіди**, у тому числі й варіант **Україна – ЄС**. Водночас, адекватне часу сприйняття відносин складових **ЄС – Україна – Росія** дасть змогу виробити паралельні багатопланові та комплексні заходи співпраці у просторах безпеки, економічного співробітництва, питань юриспруденції та судової системи, а також культурній площині.

Сьогодні можна вважати універсальною, за рідкісним виключенням, доктрину пріоритету прав людини над національним суверенітетом. Завершення глобальної ідеологічної боротьби між двома світовими устроями дало змогу по-новому поглянути на домінуючі у світі духовні цінності, співвідношення між правами окремої людини та благополуччям суспільства, національними і глобальними ідеями. Одними з перших на порядку денному розвитку соціуму перебувають завдання морального ренесансу. Неперевершені значення мають результати пошуку національної ідеї, що поєднує специфічні та загальнолюдські

цінності. Цей процес відбувається по суті в усіх посткомуністичних суспільствах, у тому числі й Україні. Можна передбачити, що у XXI ст. саме духовний розквіт держави визначатиме її місце та роль у світовому співтоваристві. У другу чергу йтиме – матеріальне благополуччя та військова міць.

Слушним у цьому контексті є спостереження чеського соціолога Мирослава Гроха, який виокремлює три етапи національного розвитку: академічний, культурно-освітній і політичний. На першому етапі серед місцевих еліт з'являється науковий і аматорсько-антикварний інтерес до різних виявів етнічної виокремленості: мови, фольклору, народних звичаїв, локальної історії тощо. На другому етапі цей інтерес захоплює ширші кола місцевої інтелігенції, спонукаючи її до активнішої участі в «національній справі»: поширенні освіти й літератури народною мовою, розвитку преси та книгодрукування, створенні патріотичного канону національної історії тощо. І, нарешті, на третьому етапі відбувається структурування національного суспільства саме як суспільства громадянського, з'являються не лише культурно-освітні та інші громадські організації, а й політичні партії, які чітко артикулюють вимоги національної емансипації у вигляді державної незалежності (чи автономії) і мобілізують широкі маси на здійснення своїх політичних програм⁴.

⁴ <http://exlibris.org.ua/riabczuk/r07.html>

На якому етапі заведеною аналогією перебуває Україна у формуванні та врешті збереженні своїх європейських цінностей? Цей науковий аспект залишимо на роздум філософів та істориків. Наведемо кілька міркувань аналітиків щодо європейськості українського народу. Кращі якості: волелюбність, гідність, любов до життя, патріотизм, сила волі, сила духу, готовність захищати рідну землю. Типові якості українського характеру це – шукання правди, довіра, щедрість, музикальність, задушевність, ліризм, поетичність, працьовитість, пісенність, талановитість, глибока волелюбність⁵. Читаємо далі: обрядова культура українців глибоко філософська, досить розвинута у варіативних виявах, відтворює духовний зв'язок між поколіннями та коловорот річного землеробського життя, вбачаючи в землеробській праці у цілому сенс людського існування. У календарно-обрядовій культурі лежить землеробська основа, а в родинно-обрядовій переважає філософія родинних взаємин, ідеали краси, здоров'я, моралі, у першу чергу моральних підвалин праці.

⁵ *Негативні якості: нашарування і недоліки українського характеру: неповага до рідної мови, недостатнє відчуття єдності своєї нації, невміння розпізнавати недоброчинних людей, ворогів народу, примиреність, довготерпелівість, почуття національної меншовартості, недостатня готовність захищати свою гідність і честь.* http://pidruchniki.ws/16400116/pedagogika/privodni_kulturno-istorichni_chinniki_formuvannya_ukrayinskoyi_dushi_harakteru_svitoglyadu

І ще один спогад, пов'язаний з Європейською концепцією «Ширша Європа». В епоху Карла Великого італійські монахи – св. Паулінус та Паоло Діаконо вийшли з території нинішнього Трієсту й дісталися до віддалених земель, а саме до Києва. Про свою подорож італійці залишили спогади, написавши Міссал (Missal). Про цю пригоду було знято фільм, де італійські автори проводять паралель з нинішньою концепцією «Ширша Європа». Копія Міссала зберігається в Києві у науковій бібліотеці НАН України. Св. Паулінус та Паоло Діаконо, за словами авторів фільму, були ідеологами та реалізаторами першого варіанта Об'єднаної Європи за

часів Карла. Одночасно, за їхньою ініціативою та участю, налагоджувалися відносини в рамках імперії між трьома етнічними групами – германцями, романцями та слов'янами.

Задана тема про європейські цінності та, зокрема, європейські цінності України є невичерпною, широкою та багатогранною, і до її дослідження мають долучитися вітчизняні учені. Розкриваючи цю тему, можна говорити про географічні засади та витоки, історичне минуле, про політичні та етнічні фактори, культурні надбання, світоглядні уявлення, патріотичне налаштування, миролюбні звичаї, що написані нашим народом на скрижалях його такої простої історії.

АННОТАЦІЯ

Чекаленко Людмила Д., Васильєва Марія А. / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины

В статье рассматривается система европейских ценностных основ державосозидания. Анализируются украинские реалии.

Ключевые слова: европейские ценности, Хартия фундаментальных прав Европейского Союза, аксиологические корни, европейскость Украины, политика европейских стран.

АНОТАЦІЯ

Чекаленко Людмила Д., Васильєва Марія О./ Дипломатична академія України при МЗС України

У статті розглядається система європейських ціннісних засад державотворення. Аналізуються українські реалії.

Ключові слова: європейські цінності, Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу, аксіологічні корені, європейскість України, політика європейських країн.